

زنان و بهره‌وری اقتصادی در خانواده براساس سیری در سیره رضوی

علی حسین حسین‌زاده^۱، مرضیه شهریاری^{۲*}، مریم فرجی بهبهانی‌زاده^۳

چکیده

در خانواده، زنان با استفاده از جدیدترین اطلاعات و دانش در رابطه با موضوعات مختلف زندگی و آموزش به دیگر اعضای خانواده و همچنین دقت و نظارت در انجام‌دادن صحیح آن‌ها می‌توانند روش‌های نوین و بهینه را جانشین باورهای غلط و غیراقتصادی اعضای خانواده کنند و سطح فرهنگی و اجتماعی خانواده را بیش از پیش افزایش دهند. در این پژوهش، بهره‌وری اقتصادی خانواده از جمله مشارکت زنان در هزینه‌کرد درآمد خانواده، تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی، نظارت زنان بر نحوه مصرف خانواده، اعمال محبت‌مادرانه برای ایجاد انضباط اقتصادی و آموزش رفتار درست اقتصادی به فرزندان از جنس تقسیم کار و ایفای نقش و... در خانواده مد نظر است. برای شناسایی مؤلفه‌های ذکر شده از نظریه‌های منابع، قدرت، نظریه سیستمی و توانمندسازی استفاده شده است. روش تحقیق پژوهش در جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها پیمایشی بود که با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای چندمرحله‌ای بر ۲۰۰ زن متأهل شهرستان اهواز انجام شد. تکنیک نمونه‌گیری استفاده‌شده نمونه‌گیری طبقه‌ای چندمرحله‌ای است. یافته‌ها نشان می‌دهند که متغیرهای مشارکت زنان در هزینه‌کرد درآمد خانواده، تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی، نظارت زنان بر نحوه مصرف خانواده، اعمال محبت‌مادرانه برای ایجاد انضباط اقتصادی و آموزش رفتار درست اقتصادی به فرزندان با متغیر وابسته بهره‌وری اقتصادی خانواده رابطه مثبت دارد. براساس نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون چندمتغیری، مشارکت زنان در هزینه‌کرد درآمد خانواده و تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی از تبیین‌کننده‌های مهم بهره‌وری اقتصادی خانواده معرفی شد. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که نزدیک به ۰/۳۹ درصد از واریانس بهره‌وری اقتصادی خانواده از سوی متغیرهای تحقیق تبیین می‌شود.

کلیدواژگان

بهره‌وری اقتصادی، زنان، سیره رضوی.

۱. دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه شهید چمران اهواز
A.Hosseinzadeh@Scu.Ac.Ir

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی و مدرس دانشگاه شهید چمران اهواز
Tkta68@yahoo.com

۳. کارشناس ارشد مدیریت اجرایی واحد علوم و تحقیقات اهواز
Mfb1990@yahoo.com

۱. دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه شهید چمران اهواز

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی و مدرس دانشگاه شهید چمران اهواز

۳. کارشناس ارشد مدیریت اجرایی واحد علوم و تحقیقات اهواز

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۳/۱۸، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۹/۲۴

مقدمه

توسعه پایدار فرایندی است که طی آن مردم یک کشور به نیازهای خود پاسخ می‌گویند و سطح زندگی خود را اعتلا می‌بخشند؛ بدون اینکه از ظرفیت‌ها و منابع مربوط به نسل‌های آینده سوءاستفاده کنند و سرمایه‌های آتی را برای تأمین خواست‌های خود هدر دهند. در حال حاضر، رفتارهای حساب‌نشده و غیرعقلایی بشر و مصرف بی‌رویه منابع سبب شده کل اکوسیستم صدمه ببیند. این معضلی جهانی است که راه‌حلی جهانی را نیز می‌طلبد. برای تحقق توسعه پایدار لازم است تغییراتی در شیوه زندگی ما به وجود آید. این تغییرات بدون مشارکت فعال، آگاهانه و متعهدانه زنان امکان‌پذیر نیست. اگر جامعه مصرفی ما با روند فعلی پیش رود، زیر بار محدودیت امکانات کمر خم خواهد کرد. آنچه ما امروز انجام می‌دهیم زمینه‌ساز فردای ماست. زنان ما باید مدیریت مصرف جامعه و خانواده را برعهده گیرند و این مهم را از خویش آغاز کنند. با توجه به آنچه گفته شد، امام رضا(ع) تباه‌سازی اموال را پدیده‌ای ناپسند می‌داند و دوستان و پیروان خویش را از این پدیده نامبارک باز می‌دارد. ایشان می‌فرمایند: «ان الله یبغض... اضاغة المال؛ خداوند تباه‌سازی اموال را دشمن می‌دارد» (تحف/العقول، ۸۰۴). گفتنی است تباه‌کردن اموال و تزیین آن‌ها، که در این روایت آمده، مفهومی گسترده دارد و هر نوع تباهی و نابودی و فساد در اموال را شامل می‌شود. تباهی و تزیین ممکن است بر اثر علت‌هایی چند پدید آید که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: اسراف‌کاری و مصرف بیش از اندازه، بی‌اطلاعی و نبود تخصص و مهارت در مدیریت‌های مالی، کوتاهی و سهل‌انگاری در به‌کارگیری اموال و مانند آن‌ها که موجب می‌شوند سرمایه زندگی تباه و فقر و تهی‌دستی حاصل شود. حتی سیر و حرکت معنوی انسان نیز دستخوش تزلزل می‌شود. زنان در نظام خانواده مهم‌ترین فرد ایفاکننده نقش‌های حمایتی-عاطفی و مدیر اداره وضعیت فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی در زندگی اعضای خانواده به‌شمار می‌روند. بیشتر زنان ایرانی همواره در حال فعالیت‌اند و بهتر است این فعالیت‌ها در دو بخش جنبه‌های مستقیم و غیرمستقیم کار زنان بررسی شود تا به نتایج واقعی درباره نیروی کارآمد جامعه برسیم. به همین دلیل، به ضرورت آموزش زنان در امر بهره‌وری بر نقش سه‌گانه آنان به‌عنوان «مادران جامعه»، «عوامل مؤثر تولید در نظام اقتصادی جامعه» و «مدیران داخلی خانواده‌ها» تأکید می‌شود. افزایش سواد و آگاهی، توان اقتصادی مادران، مشارکت آنان در هزینه‌کرد درآمد خانواده و نیز افزایش آگاهی‌های لازم به مردان در جامعه به نقش مادران، باید در برنامه‌ریزی‌ها مدنظر لازم قرار گیرد [۳۴]. در این صورت، زنان می‌توانند نقش تعیین‌کننده خود را در سلامتی خانواده و در نهایت بهره‌وری ملی به‌خوبی ایفا کنند. با توجه به کلیت سخن امام رضا(ع) «اگر در امور اقتصادی و مسائل مالی برنامه‌ریزی درست و حساب‌شده‌ای انجام نگیرد، تزیین مال خواهد بود و اگر در دادوستدها نیز دقت لازم به‌کار نرود و غبن صورت گیرد، اموال تباه خواهد شد.»

دیدگاه مرد یکی از متغیرهای مؤثر در بهره‌وری خانواده است. واقعیت‌های اجتماعی پیرامون فرد که دنیای عینی او را شکل می‌دهد، در حالی که الزامات خود را بر فرد تحمیل می‌کند، به درون دنیای ذهنی او نیز نفوذ و پیام‌های نگرشی خود را منتقل می‌کند. این ویژگی در همه عرصه‌های روابط اجتماعی اعم از خانواده، محل تحصیل، محل کار، سازمان‌های رسمی و غیررسمی و رسانه‌های گروهی جاری است. این آگاهی طیف‌هایی از نگرش و طرز تلقی فرد نسبت به اشیاء، امور، پدیده‌ها، افراد، گروه‌ها و همه آنچه را که شخص از آن‌ها شناختی بدیهی و از قبل انگاشته دارد و حاوی مضامینی عقلانی، حسی و عاطفی است، شامل می‌شود [۱۲].

با توجه به اندیشه‌های اقتصادی امام رضا(ع)، دادن ظرفیت‌هایی جهت توانمندسازی زنان، جرئت دستیابی به هدف را در آن‌ها تقویت می‌کند و به آن‌ها توانایی لازم برای عملی کردن خواسته‌هایش را می‌دهد. این پژوهش درصدد شناسایی نقش زنان در بهره‌وری اقتصادی خانواده براساس سیره رضوی است.

پیشینه تحقیق

در این قسمت از تحقیق، به برخی از تحقیقات و نظرسنجی‌هایی که تاکنون درباره بهره‌وری اقتصادی در خانواده در ایران و سایر نقاط جهان انجام شده اشاره می‌شود.

حبیبی (۱۳۷۶) در پژوهش خود با عنوان «زنان، مدیران فرهنگ بهره‌وری» به این نتیجه رسید که افزایش سواد و آگاهی، توان اقتصادی مادران در جامعه باید در برنامه‌ریزی‌ها مدنظر قرار گیرد. در این صورت، زنان می‌توانند نقش تعیین‌کننده خود را در سلامتی و در نهایت بهره‌وری خانواده ایفا کنند [۷].

رحمانی و اسفراجانی (۱۳۷۷) در بررسی ۵۵ نفر از مادران مناطق ۱۲ و ۱۴ آموزش و پرورش تهران به این نتیجه رسیدند که درآمد، دانش و آگاهی و چگونگی هزینه‌کردن درآمد، درصد هزینه‌های مصرفی خانواده، مسئولیت مدیریت و برنامه‌ریزی از عوامل مؤثر بر بهره‌وری اقتصادی خانواده است [۳]. عالی (۱۳۷۹) در پژوهش خود با عنوان «خانواده و بهره‌وری» به این نتیجه رسید که نظارت زنان بر نحوه مصرف خانواده، ارتقای سطح آگاهی زنان، توجه افراد خانواده به مسئله مصرف و برنامه‌ریزی برای هزینه‌ها از عوامل مؤثر بر افزایش بهره‌وری اقتصادی در خانواده‌هاست [۲۰]. ادیب و حسینی (۱۳۸۸) در پژوهش خود با عنوان «الگوی تخصیص درآمد و رفتار مصرف‌کننده مسلمان» به این نتیجه رسیدند که مادران با مدیریت صحیح نقش مهمی در اصلاح الگوی مصرف و امور اقتصادی خانواده برعهده دارند [۱]. ویلکی (۱۹۹۴) در پژوهش خود با عنوان «رفتارهای مصرفی»، به این نتیجه رسید که زنان باید به

نقش آموزش‌دهنده خود دربارهٔ درست مصرف کردن و در نتیجه کاهش ضایعات واقف باشند و بچه‌ها را از کودکی در خانه طوری تربیت کنند که مصرف‌گرا نباشند [۳۷]. سوس^۱ (۱۹۹۸) در پژوهش خود با عنوان «رفتارهای مصرفی و عملکرد بازار» به این یافته رسید که زنان و مادران با توجه به اینکه حضور پررنگ‌تری در خانه دارند، بیشتر می‌توانند بر مسائل صرفه‌جویی، هرچند کوچک، نظارت کنند و از این رو نقش مؤثری در بهره‌وری اقتصادی دارند [۳۸].

ملاحظات مفهومی

مهارت در تنظیم اقتصاد خانواده مهم‌ترین رکن بهره‌وری اقتصادی در اندیشه‌های ثامن‌الائمه (ع) است. نداشتن مدیریت سبب می‌شود که کار خوب صورت نگیرد و در نتیجه زیان‌های فراوانی به بیت‌المال اقتصاد مسلمانان و اقتصاد خود شخص وارد شود. پیشرفت و شکوفایی اقتصادی در گرو تخصص و مهارت است و شخص در صورت ناآگاهی و تخصص‌نداشتن در کار و حرفه خویش نه تنها پیشرفت نخواهد کرد، بلکه دچار رکود و عقب‌گرد می‌شود [۱۵]. امام رضا (ع) مسلمانان را از سپردن کارها به دست افراد بی‌تشخیص و ناوارد بازمی‌داشت و این مسئله را جزئی از اسلام خالص می‌دانست. ایشان می‌فرمایند: «... البرائة ممن نفی الاخيار... و آوی الطرداء اللعناء... استعمل السفهاء؛ [جزء اسلام خالص است]، بیزار بودن از کسانی که نیکان را تبعید کردند و کسانی را که باید رانده می‌شدند، در مرکز اسلامی پناه دادند و کم‌خردان [آگاهان و غیر متخصصان] را به کار گماردند.»

زنان با کسب آگاهی‌های لازم در مورد نحوه مصرف قادر خواهند بود هزینه‌های یک جامعه را کنترل کنند و باعث ارتقای سطح مدیریت بهره‌وری ملی شوند؛ که این امر از طریق بهینه‌سازی مصرف در خانواده حاصل می‌شود [۲۵]. چون زنان در اقتصاد خانواده بسیار مؤثرتر از مردان عمل می‌کنند، نقش بیشتری در اصلاح الگوی مصرف در خانواده دارند. زنان باید در رابطه با نحوه درست مصرف کردن توجیه شوند و آموزش ببینند، زیرا این امر به صرفه‌جویی در جامعه و خانواده منجر می‌شود. هر اندازه دانش، آگاهی و حساسیت زنان بیشتر شود و درک اقتصادی بیشتری در این زمینه بیابند، به طریقه مصرف حساس‌تر می‌شوند [۱۸]. امام رضا (ع) در ضرورت مدیریت اقتصادی در خانواده می‌فرماید: «از جمله دانش‌ها و مهارت‌های زندگی رعایت اعتدال و رفق و مدارا در برنامه‌های اقتصادی خانواده است.» برقراری تعادل و توازن مناسب میان درآمدها و هزینه‌های زندگی به شرایطی منجر می‌شود که عزت نفس و حیثیت افراد را در محیط اجتماعی حفظ می‌کند [۱۵]. امام رضا (ع) می‌فرماید: «هیچ بنده‌ای به کمال حقیقی ایمان نمی‌رسد تا اینکه سه خصلت در او باشد: دین‌شناسی اندازه و برنامه‌ریزی در زندگی و شکیبایی بر سختی‌ها» [۲۳].

در نظریه منابع، بلاد و ولف^۱ مفهوم قدرت خانوادگی را برای تعریف چگونگی تصمیم‌گیری در خانواده ابداع کردند. در اینجا، اهمیت مدیریت پول در خانه مشخص می‌شود، زیرا منابع مالی یکی از ملاک‌های مهم برای ارزیابی میزان توزیع قدرت در خانواده تشخیص داده شده است. «به‌طور کلی دو ضابطه نظام تخصیص پول در خانواده تشخیص داده شده است. ضابطه اول مربوط به امکان دسترسی هریک از زوجین به منابع مالی خانه است و ضابطه دوم درباره حدی از مسئولیتی است که هریک از زن یا شوهر در قبال هزینه‌های زندگی دارا هستند» [۱۷]. چنان‌که می‌بینیم، مردم معمولاً در بخش مصارف زندگی دو منش دارند و از دو روش پیروی می‌کنند: مصرف بیهوده و اسراف؛ یا تنگ‌کردن و امساک. امام رضا(ع) برای بالابردن سطح زندگی و نجات خانواده از فقر آموزه‌های نجات‌بخشی را توصیه فرموده‌اند که در این میان رهنمودهای ذیل در زمینه اعتدال در هزینه‌کردن، یعنی نه اسراف و نه تنگ‌گیری، و نیز توجه به قناعت حایز اهمیت فراوان است. در این رابطه، علامه مجلسی حدیثی را از امام رضا(ع) نقل کرده که راهگشاست [۱۸]. «از امام رضا(ع) درباره خرج زندگی دستوری خواستم. ایشان فرمود: بین دو امر ناخوش. گفتم من آن را نمی‌شناسم. فرمود آیا نمی‌دانی که خداوند عزوجل اسراف را ناخوش داشته است و همچنین تنگ‌گرفتن را. آنجا که می‌گوید: آنانی که وقتی خرج می‌کنند نه اسراف می‌کنند و نه تنگ می‌گیرند و روش پایمندی بین این دو دارند» [۱۸]. از این رو، مهارت‌های خانوادگی در سیره رضوی(ع) به تبیین راه‌های رسیدن به یک زندگی موفق از لسان امام رضا(ع) می‌پردازد. در همین ارتباط لازم است در فرایند توانمندسازی، زنان از نیازها و خواسته‌های درونی خود آگاه شوند، جرئت دستیابی به هدف را در خود تقویت کنند و از توانایی لازم برای عملی کردن خواسته‌های خود برخوردار شوند [۱۹]. در تعریفی دیگر آمده است که توانمندسازی زنان یعنی آن‌ها بر شرم بی‌مورد خود فائق آیند، کردار و رفتارشان حاکی از اعتمادبه‌نفس و اطمینان خاطر باشد، قادر به ارزیابی صحیح و شناخت واقعی خویش‌شان باشند، به استعدادها و محدودیت‌های درونی خویش آگاه باشند، قدرت رویارویی با دشواری‌ها را داشته باشند و در رفع آن‌ها بکوشند، از اهداف مورد نظر و توان عملی‌ساختن آن‌ها شناختی دقیق داشته باشند، قابلیت نیل به هدف‌های خویش را داشته باشند و بتوانند با افزایش توانمندی خویش به هدف‌های مورد نظر دست یابند [۲۱]. درحقیقت، مهارت‌های زندگی همان آگاهی‌های مورد نیاز انسان است که او را به انتخاب صحیح قادر می‌سازد و راهی است برای نزدیک‌تر شدن به موفقیت در زندگی و طی کردن مراحل ترقی تا رسیدن به کمال حقیقی و هدف نهایی که انسان برای آن آفریده شده است. پس شناخت آن ضروری است و از آنجا که نمود کامل زندگی موفق در حیطه خانواده، زندگی ائمه اطهار(ع) و از جمله امام رضا(ع) است، لازم است از این الگوهای کامل در زندگی بهره‌گیریم. در ذیل به برخی از این موارد اشاره می‌شود:

مدیریت خانواده در سیره رضوی

امام رضا(ع) می‌فرماید: «هیچ طایفه و ملتی را نمی‌بینیم که به زندگی ادامه داده و پایدار مانده باشد؛ مگر به وجود رئیس یا سرپرستی که ضروریات مادی و معنوی آنان را تأمین کند» [۲۸]. خانواده که از زن، شوهر و فرزندان تشکیل شده، به‌عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی، برای ادامه حیات و پایداری به مدیر و سرپرست نیاز دارد تا طبق فرمایش امام(ع) ضروریات مادی و معنوی اعضای آن را تأمین کند [۱۵].

مدیریت اخلاقی و عاطفی

تقویت و تعالی خانواده مرهون عوامل بسیاری همچون مدیریت خانواده است. چنانچه مدیریتی آگاهانه، مدبرانه و جامع بر خانواده حاکم باشد، همه اعضای یک زندگی مشترک احساس امنیت و آرامش می‌کنند و در سایه چنین آرامش خاطری، امکان رشد و بالندگی می‌یابند. یکی از عناصر مهم مدیریت، نوع برنامه‌ریزی و تنظیم زمان مناسب برای رسیدگی به کارها و امور مختلف زندگی است [۱۴]. امام رضا(ع) می‌فرماید: «بکوشید اوقات شبانه‌روزتان به چهار بخش تقسیم شود: قسمتی مخصوص عبادت و راز و نیاز با خدا، تأمین امور زندگی، صرف معاشرت با دوستان و ساعاتی هم مخصوص استراحت و بهره‌مندی از تفریحات سالم و لذت‌های مشروع؛ استفاده مطلوب از این قسمت است که شما را بر آن سه‌تای دیگر توانایی می‌بخشد» [۳۴]. شخص با استراحت و بهره‌مندی از تفریحات سالم و لذت‌های مشروع در کنار خانواده، می‌تواند نیازهای عاطفی خود و خانواده‌اش را برطرف کند.

مسئولیت سرپرست خانواده

امام رضا(ع) درباره مسئولیت تأمین معاش که برعهده سرپرست خانواده است، می‌فرمایند: «سزاوار آن است که شخص در زندگی خانوادگی خود توسعه بدهد تا آنان در انتظار مرگ او نباشند» [۳۳]. همچنین ایشان فرموده‌اند: «آن خرجی که برای خود و اهل خانه می‌کني صدقه محسوب می‌شود و آن کسی که از راه حلال برای افراد تحت تکلفش رنج می‌کشد، همچون مجاهد راه خداست» [۶؛ ۲۸].

مدیریت اقتصادی خانواده در سیره رضوی(ع)

یکی از عواملی که آسایش و آرامش خانواده مرهون آن است مسائل اقتصادی است که در بیانات امام رضا(ع) به آن پرداخته شده است؛ بنابراین برای ایجاد انگیزه در تأمین این مسئله می‌توان از این فرمایش‌ها استفاده کرد.

تأمین معاش: امام رضا(ع) می‌فرمایند: «کسی که در پی روزی باشد تا خانواده خود را اداره کند، مزدش از جهاد در راه خدا بیشتر است» [۳۶].

برنامه‌ریزی و تدبیر: اگر زن و مرد برنامه‌ریزی اقتصادی داشته باشند، زندگی خود را قوام می‌بخشند. امام رضا(ع) می‌فرماید: «برای فرد باایمان سزاوار است در زمستان از خوراک افراد خانواده بکاهد و به وسایل گرمایی آنان بیفزاید» [۹].

اعتدال در امور زندگی: انتخاب شیوه معتدل و گزینش راه میانگین در امور معیشت، یکی از برنامه‌های سالم اقتصادی در امور زندگی است. راوی گوید از حضرت امام رضا(ع) در (مورد) هزینه‌های خانواده‌ام طلب اذن نمودم، فرمود: حد وسط بین دو چیزی که ناپسند است افراط و تفریط. گفتم: فدایت شوم به خدا سوگند که دو چیز مبعوض را نمی‌شناسم. فرمود: خدا تو را رحمت کند. مگر نمی‌دانی که خدا دشمن می‌دارد زیاده‌روی و سخت‌گیری را [۲۲]. یکی از توصیه‌های مهم امام رضا(ع) ایجاد رفاه، توسعه و سهل‌گرفتن در مخارج زندگی و تأمین نیازمندی‌هاست. از آن بزرگوار نقل شده است که فرمود: «توسعه‌دادن در هزینه خانواده بر شخص دارای نعمت واجب است» [۹].

یکی از توصیه‌های مهم امام رضا(ع) ایجاد رفاه، توسعه و سهل‌گرفتن در مخارج زندگی و تأمین نیازمندی‌هاست. کار برای توسعه در زندگی خانوادگی منحصر به مرد سرپرست خانواده نیست. زن و سایر اعضای خانواده نیز می‌توانند در این زمینه (متناسب با توان، تجربه و سازگار با مصالح خانواده) به مسئول خانواده کمک کنند. آنان هرچند نتیجه کارشان اندک باشد، سهم مؤثری در اداره زندگی دارند که نتیجه‌های سودمندی را در پی خواهد داشت؛ مانند کسب درآمد به منظور کمک در هزینه خانواده و تربیت نیروی انسانی کارا و متعهد، زیرا خانواده نخستین محل پرورش نیروی انسانی سالم و مولد است و ناگفته روشن است که بهترین سرمایه در فرایند پیشرفت جوامع، سرمایه‌های انسانی‌اند [۲۲]. مدیریت خانواده فرازنشیب‌های فراوان دارد. همکاری و همیاری اعضا و سازماندهی فعالیت آنان با تناسب نقش‌ها و وظایف، به گونه‌ای که هرکس جایگاه تعریف‌شده خود را بیابد، از وظایف مدیریتی زن است.

هدایت و رهبری: مادر خانواده به سبب آنکه بخش بیشتری از عمر خود را در کنار اعضای خانواده سپری می‌کند، باید هدایت امور را به‌سوی اهداف ترسیم‌شده برعهده گیرد. سنجش و برآورد امور و آگاهی از هرز رفتن و اشتباهات احتمالی، از تیزبینی‌های مدیریتی است که برای افزایش بهره‌وری دائماً در تلاش است [۱۳].

وظایف اجرایی مدیریت زن در خانواده

رفع احتیاجات مادی خانواده: آنچه امروزه به‌منزله کار درون منزل زن تلقی می‌شود، کلیه امور مادی خانواده اعم از پختن، شستن، نظافت و... در شغل اصلی آن و در نظام‌های فرعی با عنوان تأمین احتیاجات روحی همچون زیباسازی محیط منزل، به‌کارگیری هنر معقول، تزیین و... تأمین احتیاجات معنوی همچون آرامش روح و روان، تأمین فضای معنوی و ایمان است

که مجموعاً به‌منزله کار درون منزل زن تلقی می‌شود. امروزه بسیاری از سازمان‌های خارج از منزل برای رفع این نیازها و جذب حواجی اعضای خود در تلاشی رقابتی با مدیر اجرایی خانواده قرار دارند.

تربیت و آموزش: آموزش بیش از نیمی از دانسته‌های فرزندان در خانواده برعهده مادر است. این دانسته‌ها به‌منزله مفاهیم اولیه تفکر در ذهن کودک جای می‌گیرد و به‌ندرت قابل محو و جابه‌جایی است. نوع عکس‌العمل‌های رفتاری در طول زندگی به‌شدت از این مفاهیم اولیه متأثر است که در کودکی از سوی والدین، به‌خصوص مادر، القا شده است. تلاش والدین، به‌خصوص مادر، در مشخص کردن مقررات و ضوابط خانواده و سیاست‌های اتخاذشده تأثیر بسزایی در شکوفایی خلاقیت‌های کودکان خواهد داشت. امام رضاع (ع) می‌فرمایند: به فرزندت دستور بده که با دست خود صدقه دهد [۲].

نجامین بلوم (۱۹۱۳)^۱ روان‌شناس می‌گوید: «پنجاه درصد شخصیت فرد از تولد تا ۴ سالگی و ۳۰ درصد شخصیت او از ۴ سالگی تا ۸ سالگی سامان می‌یابد و تنها ۲۰ درصد باقی‌مانده از ۷ سالگی تا ۱۷ سالگی شکل می‌گیرد.» بی‌تردید، بین آموزش و بهره‌وری رابطه تنگاتنگی وجود دارد. بنابراین، یکی از ارکان مهم آموزش افراد، برای نهادینه‌شدن بهره‌وری، خانواده است. افراد در محیط خانواده رشد و نمو می‌کنند، رفتار اطرافیان را می‌بینند، از آن‌ها الگو می‌گیرند و پس از چندی این رفتار در آن‌ها نهادینه می‌شود و تغییر آن با دشواری صورت می‌گیرد. اگر محیط خانواده‌ها به گونه‌ای باشد که در آن فرهنگ بهره‌وری جاری باشد، جامعه‌ای را شاهد خواهیم بود که بهره‌وری در بیشتر سطوح اجتماعی امکان‌پذیر خواهد بود [۴].

اطلاعات: اطلاعاتی درخصوص آموزش صحیح و فرهنگ اقتصادی درست در خانواده برای مدیریت هرچه بهتر خانواده در اختیار زنان قرار بگیرد تا بتوانند شیوه صحیح مدیریت را هم‌زمان با رشد تفکر و اطلاعات فرزندان بیابند و پاسخ‌گوی نیازهای تفکر فرهنگی جوانان خود باشند [۱۱]. نظریه‌های توانمندسازی خواستار قدرت‌دادن به زنان نه به معنای برتری یک فرد بر فرد دیگر، بلکه به معنای افزایش توان آن‌ها برای اتکای به خود و گسترش حق انتخاب در زندگی است.

آموزش و مهارت‌آموزی

آموزش و ظرفیت‌سازی از ابزارهای زیربنایی فرایند توانمندسازی هستند. به وسیله آموزش، فقرا و زیان‌دیدگان با مفهوم افزایش بهره‌وری آشنا می‌شوند. آموزش و تربیت می‌تواند قدرت چانه‌زنی را افزایش و آگاهی و اعتمادبه‌نفس آن‌ها را پرورش دهد. بنابراین، ارائه آموزش‌های

مهارت‌های زندگی، شهروندی و نگرش خلاق به زندگی و نیز آموزش مباحث حقوقی می‌تواند به خانواده‌ها در رویارویی با مشکلاتی که برای آن‌ها آموزش ندیده و پرورش نیافته‌اند مفید و مؤثر باشد [۱۶].

تصمیم‌گیری در خانواده: تاورمینا بر مبنای اینکه چه کسی تصمیم‌های اساسی و مهم را در خانواده می‌گیرد به سه الگو رسیده است: الگوی حاکمیت شوهر، الگوی حاکمیت زن و الگوی برابره و مشارکتی‌بودن تصمیم‌گیری. بوئرمن الگوهای ساختار خانواده را در سطوح ذیل خلاصه می‌کند:

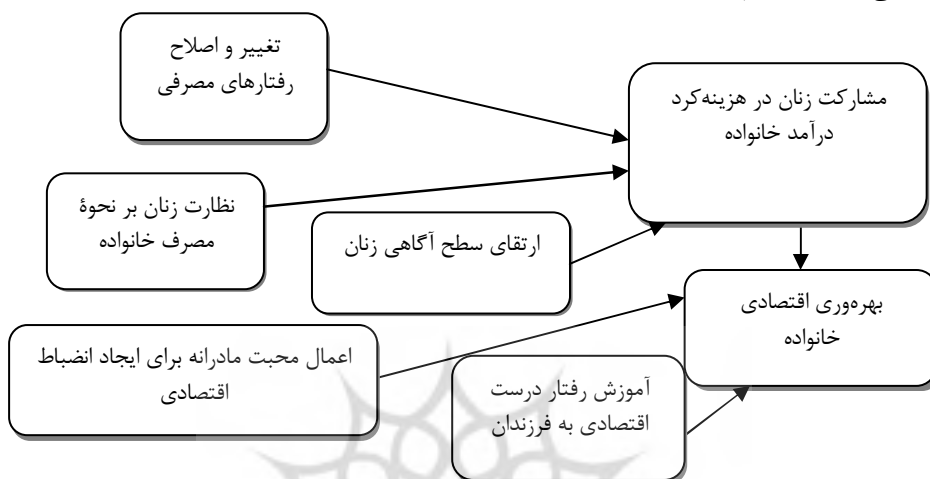
ساختار مستبدانه: پدر یا مادر بر فرزند صرفاً دیکته می‌کنند و فرزند حق اظهارنظر ندارد. **ساختار اقتدارگرایانه:** پدر و مادر به حرف فرزندان گوش می‌دهند، اما خودشان تصمیم می‌گیرند. ساختار دموکراتیک: به فرزند فرصت کافی برای تصمیم‌گیری داده می‌شود، ولی تأیید تصمیم با اولیاست. ساختار مبتنی بر برابری: سهم اولیا و فرزندان در تصمیم‌گیری به صورت مشارکت ۵۰ به ۵۰ است (کینگ) [۲۷]. قدرت مستقلانه پدر: تاحدی پدر به تنهایی تصمیم‌گیرنده است. قدرت مستقلانه مادر: تا حدی مادر به تنهایی تصمیم‌گیرنده است. **قدرت فرزندان:** تاحدی فرزندان به تنهایی تصمیم‌گیرنده‌اند. قدرت مشارکتی پدر: تاحدی پدر و فرزندان در تصمیم‌گیری سهیم‌اند. **قدرت مشارکتی مادر:** تاحدی مادر و فرزندان در تصمیم‌گیری سهیم‌اند. **قدرت مشارکتی:** تاحدی پدر و مادر با فرزندان یا بدون فرزندان در تصمیم‌گیری سهیم‌اند [۶]. از این رو، با توجه به اندیشه‌های اقتصادی امام رضا(ع) در ارتباط با مدیریت خانواده می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که با توانمندسازی فرد از نیازها و خواسته‌های درونی و قابلیت‌های خود آگاه می‌شود و با هدف رسیدن به خواسته‌ها به کسب توانایی‌های لازم می‌پردازد. شناخت الگوهای رفتاری متغیرهای اقتصادی و غیراقتصادی گوناگون در سطح خانواده مانند مصرف، درآمد، تربیت مخارج مصرفی و مدیریت در خانواده پیامدهای مهمی را در جهت افزایش رفاه اجتماعی و خانواده دربر دارد.

روش تحقیق

روش این پژوهش، پیمایشی (توصیفی-تحلیلی) است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه است و همچنین از روش اسنادی برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. برای تعیین حجم نمونه (زنان متأهل) از فرمول کوکران و از شیوه نمونه‌گیری طبقه‌بندی چندمرحله‌ای بهره گرفته شد. با توجه به پذیرش خطای ۵ درصد و سطح اطمینان ۹۵ درصد نمونه‌ای با تعداد ۲۰۰ خانوار به صورت تصادفی برای جمع‌آوری اطلاعات مناسب تشخیص داده شد. به منظور

۱. شایان ذکر است به دلیل اینکه در جامعه آماری فقط زنان متأهل مد نظر بوده است، بنا بر فرمول کوکران حجم

تعیین اعتبار و روایی تحقیق اعتبار صوری در نظر گرفته شد. برای سنجش پایایی پرسش‌نامه از فرمول آلفای کرونباخ استفاده شد و عدد ۰/۷۵ به دست آمد که بیانگر همسازي و پایداری درونی بسیار بالای پرسش‌نامه است.

شکل ۱

تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

آموزش رفتار درست اقتصادی به فرزندان: چون مادر نقش الگویی در خانواده دارد و تربیت فرزندان نیز برعهده آن‌هاست، باید صرفه‌جویی را از کودکی به فرزندان خود آموزش دهند. برای نمونه:

– فرزندانم سعی می‌کنند خانه و وسایل آن را سالم نگه دارند و از آن محافظت کنند [۱۰].
تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی: زنان باید به نقش آموزش‌دهنده خود در مورد درست مصرف کردن و در نتیجه کاهش ضایعات واقف باشند و بچه‌ها را از کودکی در خانه طوری تربیت کنند که مصرف‌گرا نباشند. این در صورتی ممکن است که زن در زندگی روزمره الگوی صحیح مصرف داشته باشد [۲۹]. برای نمونه می‌توان به این‌گونه اشاره کرد: «خرید مواد غذایی براساس نیاز انجام می‌گیرد.»

ضریب آلفای کرونباخ مقیاس میزان آگاهی زنان ۰/۷۹ است.

الگوی رفتار مصرفی زنان: اصلاح‌شدن یعنی اگر خرید کالاهای وارداتی غیرضروری اصلاح شود، تقاضاها واقعی می‌شود و خوراک و پوشاک بهتر می‌شود؛ یعنی تقاضای اقتصاد کلان تحت‌تأثیر کالاهای غیرضروری قرار نمی‌گیرد و برعکس کالای ضروری جایگزین کالای غیرضروری

نمونه، طبق برآوردهای انجام‌شده، ۲۰۰ زن به دست آمد. در غیر این صورت، اگر جامعه آماری هم زنان و هم مردان را دربر می‌گرفت، حجم نمونه ما طبق برآوردهای فرمول کوکران افزایش می‌یافت.

می‌شود؛ مثل مسکن. اگر الگوی مصرف اصلاح و از هزینه‌های زائد جلوگیری شود، خیلی‌ها به سمت تبدیل به احسن کردن واحدهای مسکونی خود می‌روند و این باعث رونق بازار مسکن می‌شود. در اصلاح‌سازی، مصرف به سمت نیازهای واقعی سوق پیدا می‌کند و منابع کمیاب، که تجدیدپذیر نیستند، سالم‌سازی می‌شوند [۳۰]. برای سنجش این متغیر ۴ گویه براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت در نظر گرفته شده است. برای نمونه می‌توان به این گویه اشاره کرد:

- برای پایین آوردن کالاهای غیرضروری در خانه همکاری می‌شود.

ضریب آلفای کرونباخ مقیاس تغییر اصلاح رفتار مصرف از سوی زنان ۰/۸۱ است.

اعمال محبت مادرانه برای ایجاد انضباط اقتصادی: مادران و زنان خانواده به دلیل برخورداری از عواطف و روحیه زنانه می‌توانند با توضیح و توجیه محبت‌آمیز به افراد خانواده آن‌ها را به رعایت نظم، نظافت و استفاده بهینه و درست از وسایل و منابع تشویق کنند [۳۱]. برای سنجش این متغیر ۴ گویه براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت در نظر گرفته شده است. برای مثال می‌توان به این گویه‌ها اشاره کرد:

- میزان مصرف کالاهای غیرضروری برای افراد خانواده مهم است.

- اعضای خانواده‌ام از نظر من درباره بهره‌وری استفاده می‌کنند.

ضریب آلفای کرونباخ مقیاس نقش محبت مادرانه ۰/۸۰ است.

نظارت زنان بر نحوه مصرف خانواده: آنچه باید گفت این است که اصلاح روش‌های مورد استفاده در انجام دادن امور، نیاز به مدیریت جدی و کنترل قانون‌مندی هم دارد. زنان و مادران با توجه به اینکه حضور پررنگ‌تری در خانه دارند، بیشتر می‌توانند بر مسائل صرفه‌جویی، هرچند کوچک، نظارت کنند [۳۲]. برای سنجش این متغیر ۵ گویه براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت در نظر گرفته شده است. برای مثال می‌توان به گویه‌های زیر اشاره کرد:

- بودجه محاسبه‌شده‌ای برای خرید وسایل خانه و لباس در نظر گرفته می‌شود.

- تأثیر من بر آنچه در خانواده‌ام اتفاق می‌افتد خیلی زیاد است.

ضریب آلفای کرونباخ مقیاس نظارت زنان به نحوه مصرف خانواده ۰/۷۲ است.

بهره‌وری اقتصادی خانواده (متغیر وابسته): بهره‌وری نگرشی واقع‌گرایانه به زندگی است و یک فرهنگ است که در آن انسان با فکر و هوشمندی خود فعالیت‌هایش را با ارزش‌ها و واقعیات منطبق می‌کند تا بهترین نتیجه را در جهت اهداف مادی و معنوی حاصل کند [۳۵]. برای سنجش این متغیر ۶ گویه براساس طیف لیکرت در نظر گرفته شده است. برای نمونه می‌توان به این گویه‌ها اشاره کرد:

- هزینه خانواده برای زمان معینی محاسبه می‌شود (هفتگی یا ماهانه).

- هزینه‌ها براساس درآمد محاسبه می‌شود.

ضریب آلفای کرونباخ مقیاس بهره‌وری اقتصادی خانواده ۰/۷۱ است.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

در بخش آمار توصیفی مشخص شد که میانگین سن زنان پاسخ‌گو ۳۹٫۱۰ سال و همسرانشان ۴۳٫۶۲ است. تعداد فرزندان نیز بین ۳ و ۴ فرزند بوده است. از نظر میزان تحصیلات، ۱۹٫۱ درصد بی‌سواد، ۷٫۵ درصد ابتدایی، ۱۸٫۶ درصد راهنمایی، ۲۳٫۶ درصد دارای تحصیلات دبیرستان، ۲ درصد مدرک کاردانی، ۲۸٫۱ درصد کارشناسی و ۱ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد بودند. حدود ۸۵ درصد پاسخ‌گویان خانه‌دار و ۱۵ درصد دیگر شاغل‌اند که پاسخ‌گویان شاغل نیز به ترتیب بیشترین فراوانی در ۳ طبقه کارمند ساده، پیشه‌ور و فروشنده قرار می‌گیرند. حداقل درآمد پاسخ‌گویان ۵۰ هزار تومان و حداکثر آن ۱۵۰ هزار تومان است. میانگین هزینه ماهیانه زنان خانواده ۲۸۰ هزار تومان است.

یافته‌های استنباطی

در این قسمت، نتایج به دست آمده از تحقیق را براساس آمار استنباطی تجزیه و تحلیل می‌کنیم. در جدول ۱، نتایج همبستگی میان متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش مطرح شده است. ستون اول مربوط به همبستگی متغیر وابسته با همه متغیرهای مستقل است. ضریب همبستگی مشارکت زنان در هزینه کردن درآمد خانواده و بهره‌وری اقتصادی خانواده ($R = +0.143, P < 0.000$)، آموزش صحیح فرزندان ($R = +0.433, P < 0.000$)، ارتقای سطح آگاهی زنان ($R = +0.246, P < 0.000$)، تغییر و اصلاح رفتار مصرف ($R = -0.224, P < 0.000$)، رفتار عاطفی زنان/مادر ($R = -0.330, P < 0.000$)، نظارت زنان به نحوه مصرف ($R = +0.443, P < 0.000$) مثبت است. با توجه به این نتایج، فرضیه‌های پژوهش مورد قبول است.

جدول ۱. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل و بهره‌وری اقتصادی خانواده

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
- مشارکت زنان در هزینه کردن درآمد خانواده و بهره‌وری اقتصادی خانواده	+۰٫۱۴۳	۰٫۰۰۰
- آموزش رفتار درست اقتصادی به فرزندان و بهره‌وری اقتصادی خانواده	+۰٫۴۳۳	۰٫۰۰۰
- ارتقای سطح آگاهی زنان و بهره‌وری اقتصادی خانواده	+۰٫۲۴۶	۰٫۰۰۰
- تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی و بهره‌وری اقتصادی خانواده	-۰٫۲۲۴	۰٫۰۰۰
- اعمال محبت مادرانه برای ایجاد انضباط اقتصادی و بهره‌وری اقتصادی خانواده	-۰٫۳۳۰	۰٫۰۰۰
- نظارت زنان بر نحوه مصرف خانواده و بهره‌وری اقتصادی خانواده	+۰٫۴۴۳	۰٫۰۰۰

یافته‌ها و تحلیل‌های رگرسیون چندمتغیره تحقیق

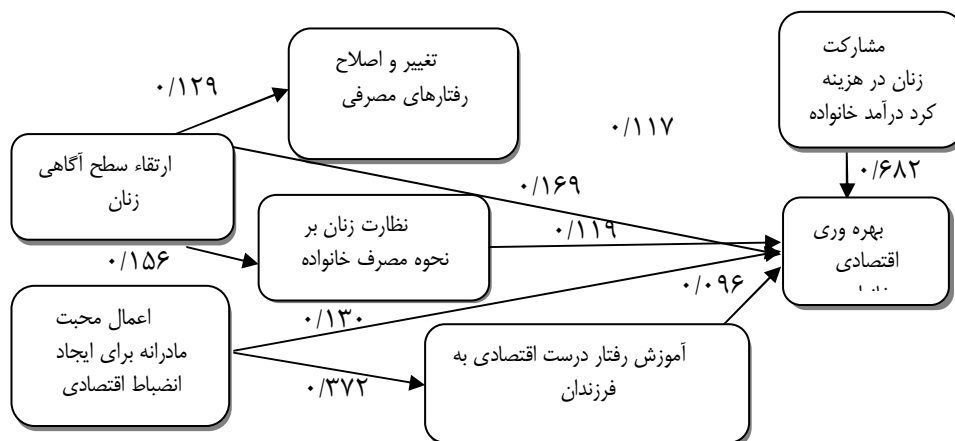
با استفاده از رگرسیون چندمتغیره، به تعیین و پیش‌بینی درصد واریانس (نقش زنان در بهره‌وری اقتصادی خانواده) تحت تأثیر مجموعه متغیرهای مستقل تحقیق پرداخته می‌شود که در این تحلیل این کار از طریق وارد کردن متغیرهای مستقل در رگرسیون چندمتغیره و برآورد میزان آن انجام می‌شود. در جدول ۲، نتایج مربوط به تحلیل رگرسیون بهره‌وری اقتصادی خانواده با متغیرهای مستقل ارائه شده است. نتایج مربوط به تحلیل رگرسیون چندمتغیره نشان می‌دهد که واریانس متغیر وابسته با توجه به متغیرهای مستقل از طریق R^2 حدود ۰/۳۹ درصد از واریانس بهره‌وری اقتصادی خانواده را تبیین کرده‌اند.

جدول ۲. تجزیه واریانس رگرسیون چندمتغیره فرضیه‌های تحقیق

کمیت F	سطح معناداری	رگرسیون چندگانه	R^2
۵/۹۱۳	۰/۰۰۰	۰/۱۵۲	۰/۳۹

جدول ۳. نتایج حاصله از رگرسیون چندمتغیره فرضیه‌های تحقیق

شاخص‌ها	B	اشتباه استاندارد	Beta	مقدار T	سطح معناداری
- مشارکت زنان در هزینه‌کرد درآمد خانواده و بهره‌وری اقتصادی خانواده	۰/۹۹۷	۰/۱۲۵	۰/۶۸۲	۷/۹۸۵	۰/۰۰۰
- آموزش رفتار درست اقتصادی به فرزندان و بهره‌وری اقتصادی خانواده	۰/۳۴۷	۰/۱۷۴	۰/۰۹۶	۱/۹۹۸	۰/۰۴۷
- ارتقای سطح آگاهی زنان و بهره‌وری اقتصادی خانواده	۰/۱۳۷	۰/۰۶۸	۰/۱۶۹	۲/۰۰۹	۰/۰۴۶
- تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی و بهره‌وری اقتصادی خانواده	۰/۳۶۶	۰/۱۳۸	۰/۱۱۷	۲/۶۴۵	۰/۰۰۹
- اعمال محبت مادرانه برای ایجاد انضباط اقتصادی و بهره‌وری اقتصادی خانواده	۰/۱۶۱	۰/۰۹۱	۰/۱۳۰	۱/۷۷۸	۰/۰۴۶
- نظارت زنان به نحوه مصرف خانواده و بهره‌وری اقتصادی خانواده	۰/۱۴۷	۰/۰۶۳	۰/۱۱۹	۲/۳۳۱	۰/۰۲۰

شکل ۲. تحلیل مسیر رابطه متغیرهای مستقل با بهره‌وری اقتصادی خانواده

تحلیل مسیر

با توجه به مقادیر مدل و ضرایبی که در جدول ۴ به آن اشاره شده است، می‌توان نتیجه گرفت که مشارکت زنان در هزینه کردن درآمد خانواده، به صورت مستقیم در تبیین بهره‌وری اقتصادی خانواده مؤثر است و به‌منزله مهم‌ترین متغیری به حساب می‌آید که بیشترین تأثیر را بر بهره‌وری اقتصادی خانواده با ضریب بتای ۰/۶۸ دارد. همچنین شایان ذکر است که متغیر ارتقای سطح آگاهی زنان از طریق نظارت زنان بر نحوه مصرف خانواده و تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی اثر غیرمستقیم معادل ۰/۳۳۶ بر بهره‌وری اقتصادی خانواده دارد. بدین ترتیب هرچه سطح آگاهی زنان بالاتر باشد، وی اطلاعات صحیح‌تری در مورد تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی و نظارت بر نحوه مصرف خانواده خواهد داشت. همچنین، متغیر اعمال محبت مادرانه برای ایجاد انضباط اقتصادی از طریق آموزش رفتار درست اقتصادی به فرزندان اثر غیرمستقیمی معادل ۰/۳۵۷ بر بهره‌وری اقتصادی خانواده دارد.

جدول ۴. تأثیرات مستقیم، غیرمستقیم و اثر کل متغیرهای مستقل با استفاده از ضرایب رگرسیون

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل
- مشارکت زنان در هزینه کرد درآمد خانواده	۰/۶۸۲	۰	۰/۶۸۲
- آموزش رفتار درست اقتصادی به فرزندان	۰/۰۹۶	۰	۰/۰۹۶
- ارتقای سطح آگاهی زنان	۰/۱۶۹	۰/۳۳۶	۰/۵۰۵
- تغییر و اصلاح رفتارهای مصرفی	۰/۱۱۷	۰	۰/۱۱۷
- اعمال محبت مادرانه برای ایجاد انضباط اقتصادی	۰/۱۳۰	۰/۳۵۷	۰/۱۶۵
- نظارت زنان بر نحوه مصرف خانواده	۰/۱۱۹	۰	۰/۱۱۹

بحث و نتیجه‌گیری

خانواده به‌منزله جامعه‌ای کوچک و هسته اصلی جامعه‌سازی‌های بزرگ، باید بستری مناسب برای انسان‌سازی و انسان‌پروری باشد و این امر با تأمین نیازهای لازم و ضروری، به‌خصوص نیازهای رفاهی افراد خانواده، فراهم می‌شود. اگر این نیازها به صورت معقول و منطقی برآورده نشود، از اصل تداوم حیات و زندگی محروم می‌شود و از شکوفایی و تکامل بازمی‌ماند. بر این اساس، بخش بزرگی از آموزه‌های قرآنی و سیره پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع) به مسائل اقتصادی و مادی اختصاص یافته است. از جمله سیره امام رضا(ع) که ایشان در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی خویش الگوی رفتاری و کرداری ما شیعیان هستند. در سیره اقتصادی آن حضرت مشاهده می‌شود که ایشان در زندگی فردی و خانوادگی خویش همواره راه میانه‌روی را می‌پیمودند. همچنین، مسئولیت مدیریت اقتصاد خانواده را بر دوش سرپرست خانواده می‌دانستند و ایشان را بر توسعه هزینه‌های خانواده تشویق می‌کردند. نگاه ویژه امام رضا(ع) به موضوع اقتصاد و روابط مالی آمیخته‌ای از لزوم اخلاق، تعهد و مسئولیت‌پذیری در روابط اقتصادی، اجتماعی و فردی است.

هر خانواده‌ای مجموعه‌ای از منابع و امکانات دارد. اعضای خانواده، ثروت و دارایی آن‌ها، درآمدها و مهارت‌ها و مجموعه وسایل در اختیار را می‌توان منابع و امکانات خانواده دانست. در این میان، باید از زمان و فرصت‌های موجود در اختیار خانواده و اعضای آن نیز یاد کرد که از یک‌سو به‌منزله یکی از منابع مهم مد نظر است و از سوی دیگر نقش درخور توجهی در استفاده از منابع و امکانات ایفا می‌کند. از این‌رو، اگر خانواده‌ای امکانات و منابع زیادی داشته باشد ولی فرصت و زمان مناسبی برای استفاده بهینه از آن‌ها نداشته باشد، بهره‌وری در آن خانواده پایین خواهد بود. بنابراین، بهره‌وری همان استفاده بهینه و مطلوب از امکانات، منابع و زمان در اختیار خانواده است. قطعاً اعضای خانواده زمان مشترک کمتری دارند و این زمان مشترک با زمان فراغت تک‌تک اعضا یکسان و منطبق نیست. همین نیز موجب می‌شود تا در خانواده دو گونه بهره‌وری داشته باشیم. بهره‌وری فردی از منابع و امکانات و بهره‌وری جمعی از آن‌ها. اما بین این دو، رابطه‌ای متقابل وجود دارد؛ به‌طوری‌که با افزایش بهره‌وری فردی در خانواده می‌توان انتظار داشت که بهره‌وری جمعی نیز در خانواده افزایش یابد. وقتی همسر یا مادر خانواده از زمان و منابع در اختیار خود استفاده بهینه و درست می‌کند، نتیجه آن هم به‌منزله زمینه‌های مساعد روانی و عاطفی روابط متقابل و هم به صورت محصول و کالای مورد نیاز خانواده تبلور می‌یابد.

جامعه زنان رسالت سنگینی به دوش دارند. از یک‌سو فعالیت در مشاغل اجتماعی و از دیگر سو، تدبیر و مدیریت خانه و تربیت فرزند به‌طور هم‌زمان باعث می‌شود بانوان در جهاد اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تلاش مضاعفی داشته باشند. نقش دوگانه زنان در خانواده و اجتماع بر کسی پوشیده نیست. زنان با بهره‌مندی از خصایص عشق‌ورزی و وظیفه‌مندی در پی

ایجاد آرامش برای هر دو محیط‌اند. بنابراین درک زنان از مصرف و چگونگی اصلاح الگوی مصرف می‌تواند در همه خانواده‌ها تأثیرگذار باشد. زنان باید در رابطه با نحوه درست مصرف کردن توجه شوند و آموزش ببینند، زیرا این امر به صرفه‌جویی در جامعه و خانواده منجر می‌شود. زنان می‌توانند با کاهش هزینه‌های تشریفاتی و حذف تجملات، مازاد درآمد خانواده را خرج کنند و از این طریق، روحیه خیرخواهی را در فرزندان خود و حتی سایر خانواده‌ها پرورش دهند. اگر مادران در کودکی به فرزندان خود صرفه‌جویی را نیاموزند، الگوهای مصرف نامناسب جایگزین الگوی مصرف مناسب در زندگی آن‌ها می‌شود. اصلاح الگوی مصرف از بعد سلبی به معنای صرفه‌جویی و کاستن از مصارف غیرضروری و از بعد ایجاب آن، بهینه‌سازی مصرف یا درست و بهنگام مصرف کردن تعبیر می‌شود. آن امام همام در بیانات دیگری پیروان خویش را به تلاش و کوشش، میانه‌روی و اعتدال، کسب روزی حلال و تأمین معاش خانواده توصیه نموده و از اسراف و تبذیر و تباه‌سازی اموال برحذر می‌دارد. این توصیه‌ها نشان‌دهنده توجه به همه ابعاد زندگی انسانی به‌ویژه بعد اقتصادی در سیره عملی و گفتاری آن حضرت است. حال اگر این دستورات امام رضا(ع) در کلیه شئون زندگی افراد مورد توجه قرار گیرد، برای هر انسانی در هر عصری مفید و سازنده خواهد بود، کلیه عقب‌ماندگی‌ها و فقرها (فقر فرهنگی و اقتصادی) از خانواده‌ها رخت بر خواهد بست، زمینه پویایی، استقلال و آزادمنشی افراد جامعه را فراهم می‌کند و انسان را از هرگونه بندگی و بردگی نجات خواهد داد. این بهترین دستاورد تعالیم آن حضرت برای بشر امروزی است. براساس نتایج این تحقیق، به منظور افزایش بهره‌وری اقتصادی خانواده، راهکارهایی پیشنهاد می‌شود:

الف) صرفه‌جویی یکی از راه‌های افزایش بهره‌وری در خانواده است. از قبیل صرفه‌جویی در مصرف انرژی، کالاهای مصرفی روزانه و حتی کالاهای اساسی. مطمئناً این را نیز می‌دانیم که صرفه‌جویی به معنای استفاده نکردن نیست. بلکه با توجه به تعریفی که از بهره‌وری ارائه شد، استفاده درست از کالاهای مورد نیاز است. صرفه‌جویی و استفاده به موقع از کالاهای مصرفی، مانند آب، برق، گاز، وسایل صوتی و تصویری، وسایل خنک‌کننده و گرم‌کننده و دیگر موارد، موجب کاهش بخشی از هزینه‌های خانوار و استفاده از منابع پس‌انداز شده در بخش‌های دیگر می‌شود؛

ب) برنامه‌ریزی برای آینده اقتصاد خانواده: بی‌شک برنامه‌ریزی برای آینده در همه خانواده‌ها لازم است. در بطن یک مدل سیستمی خانواده و اقتصاد آن را نمی‌توان از هم مجزا کرد. بنابراین، زمانی که برای هر یک از آن‌ها برنامه‌ریزی می‌کنیم، ناگزیریم دیگری را نیز مدنظر قرار دهیم. توجه به نیازهای آتی خانواده و همچنین شناخت فرصت‌ها و تهدیدهای اقتصاد خانواده در این راستا اهمیت دارد. این کار برای همه اعضای خانواده مفید خواهد بود. می‌توان جلسات خانوادگی را روی این موارد متمرکز کرد.

منابع

- [۱] ادیب، یوسف؛ تاجور، آذر؛ پورطهماسبی، سیاوش (۱۳۸۸). «نقش زن ایرانی در اصلاح الگوی مصرف و ارائه راهکار»، ماه‌نامه مهندسی فرهنگی، ش ۳۵ و ۳۶.
- [۲] امین رشتی، نارسیس (۱۳۷۹). «زنان و نقش آنان در مدیریت مصرف»، مجموعه مقالات همایش زنان و صرفه‌جویی، تهران: مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری، ص ۴۸-۱۲۳.
- [۳] بهزادپور، سیمین‌دخت (۱۳۷۹). *نقش خانواده به‌عنوان سازمان در سیستم بهره‌وری عمومی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- [۴] برادران رضایی؛ م، شیروانی (۱۳۸۵). «وضعیت عادت غذایی دانشجویان دانشگاه‌های تبریز؛ بر اساس رفتارهای خطرزای جوانان»، نهمین کنگره تغذیه ایران، تبریز.
- [۵] تفضلی، فریدون (۱۳۷۶). *اقتصاد کلان، نظریه‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، تهران: نی.
- [۶] حر عاملی، محمدحسن (۱۴۰۹). *وسائل‌الشیعه*، قم: مؤسسه آل‌البیت(ع).
- [۷] حبیبی، شهلا؛ سید ربیع، فرید (۱۳۷۶). «زنان، مدیران فرهنگ بهره‌وری»، پیام زن، ش ۶۶.
- [۸] حسینی، سیدرضا (۱۳۷۹). *الگوی تخصیص درآمد و رفتار مصرف‌کننده مسلمان*، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- [۹] حکیمی، محمد (۱۳۸۸). *معیارهای اقتصادی در تعلیم رضوی*، قم: بوستان کتاب.
- [۱۰] حسینی، سید رضا (۱۳۷۹). *الگوی تخصیص درآمد و رفتار مصرف‌کننده مسلمان*، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- [۱۱] رزاقی، ابراهیم (۱۳۷۳). *الگوی مصرف و تهاجم فرهنگی*، تهران: چاپخش: ۱۶۴-۱۶۳.
- [۱۲] زارع‌پور، حسین (۱۳۹۰). *روح مکتب اقتصادی امام رضاع(ع)*، بخش اندیشه.
- [۱۳] ساروخانی، باقر؛ امیرپناهی، محمد (۱۳۸۵). *ساخت قدرت در خانواده و مشارکت اجتماعی*، پژوهش زنان، دوره ۴، ش ۳.
- [۱۴] شیخ صدوق، عیون أخبار الرضاع(ع) (۱۳۷۸). بی‌جا: جهان، دو جلد.
- [۱۵] شرفی، محمدرضا (۱۳۸۸). *مهارت‌های زندگی در سیره رضوی*، قدس رضوی، چ ۳.
- [۱۶] صدر، سید محمدباقر (۱۳۵۰). *اقتصاد ما*، محمدکاظم موسوی، تهران: اسلامی.
- [۱۷] صبوری خسروشاهی، حبیب؛ مهدوی، محمدصادق (۱۳۸۲). «بررسی ساختار توزیع قدرت در خانواده»، فصل‌نامه مطالعات زنان، س اول ۱، ش ۲، ص ۶۸-۲۷.
- [۱۸] صدوق، جعفر بن محمد (۱۳۶۷). *من لایحضره الفقیه*، ترجمه محمدجواد غفاری، ج ۳، تهران: اسلامی.
- [۱۹] صباغیان، زهرا (۱۳۷۴). *بررسی نقش زنان ایرانی در تعلیم و تربیت نیروی انسانی جامعه*، مجموعه مقالات کنگره نقش زن در علم، صنعت و توسعه، دفتر امور زنان در نهاد ریاست جمهوری، تهران.

- [۲۰] عالی، شهین‌دخت (۱۳۷۹). *خانواده و بهره‌وری، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*.
- [۲۱] فرخی، طاهره، (۱۳۷۶). «نقش زنان در توسعه پایدار، توانمندسازی زنان»، ماهنامه *تعاون*، دوره جدید، ش ۷۴، ص ۷۶-۷۹.
- [۲۲] قمی، عباس (۱۴۱۶). *سفینه‌البحار، بی‌جا: دار الاسوه للطباعة والنشر*.
- [۲۳] کتابی، محمود و دیگران (۱۳۸۲). «رابطه عوامل اقتصادی، فرهنگی و آموزشی با توانمندسازی زنان»، *پژوهش زنان*، ش ۷، ص ۵-۳۰.
- [۲۴] کلینی، محمد بن یعقوب (بی‌تا). *اصول کافی، بی‌جا: دار الکتب الإسلامیه*.
- [۲۵] لانگه، سارا (۱۳۷۲). *معیارهایی برای تواناسازی زنان، نقش زنان در توسعه، تهران: روشنگران*.
- [۲۶] موزر، کارولین (۱۳۷۲). *برنامه‌ریزی برحسب جنسیت در جهان سوم، نقش زنان در توسعه، تهران: روشنگران*.
- [۲۷] میرزایی، محمد (۱۳۹۴). «مدیریت اصلاح الگوی مصرف از نگاه بخش اقتصادی»، مقالات کنفرانس تربیت حیدریه.
- [۲۸] مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴). *بحارالأنوار، لبنان، مؤسسة الوفاء بیروت*.
- [۲۹] میشل، آندره (۱۳۵۴). *جامعه‌شناسی ازدواج و خانواده، ترجمه فرنگیس اردلان، انتشارات دانشکده علوم اجتماعی و تعاون دانشگاه تهران*.
- [۳۰] محمدی، زهرا (۱۳۸۵). *زنان سرپرست خانوار، تهران: روابط عمومی شورا فرهنگی-اجتماعی زنان*.
- [۳۱] مهدوی، محمدصادق؛ صبوری، حبیب (۱۳۸۲). «بررسی ساختار توزیع قدرت در خانواده»، *مطالعات زنان*، س اول، ش ۲.
- [۳۲] معینی‌فر، حشمت‌السادات (۱۳۸۸). «بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در رسانه‌ها»، *تحقیقات فرهنگی ایران*، ش ۳.
- [۳۳] نوری‌نیا، حسین (۱۳۸۶). «بهره‌وری در خانواده»، *روزنامه سرمایه*، ش ۵۴۰، ص ۱۱.
- [۳۴] نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸). *مستدرک الوسائل، قم: مؤسسه آل‌البیته علیهم‌السلام*.
- [35] Assael, H (1998). *South, Consumer Behavior and marketing Action*, 6 th edition, western college publishing.
- [36] Gergis, A.(1999). *Citizen Economic Empowerment In Botswana Concepts and Principles*, Bidpa Working Paper No.22.
- [37] South, H. Assael,(1998). *Consumer Behavior and marketing Action*, 6th edition, western college publishing.
- [38] Wilkie, W.L. (1994)*Consumer Behavior*, 3 rd edition , John wiley & sons, INC.